

LBRIS

We know
books

Programele partidelor politice 1918–1946

Studiu introductiv, notă asupra ediției și
ediție îngrijită de dr. Marius Mureșan

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2023

Colecția *Istorie modernă și contemporană*

© Marius Mureșan, 2023.

Editură acreditată CNCS – C

Referent științific:
Prof. univ. dr. Marcela Sălăgean,
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Ilustrație coperta I: Willy Prager, Copii vânzători de ziare,
fotografie din perioada interbelică.

Ilustrație coperta IV: Oameni stând la coadă în fața unei secții de vot,
fotografie din perioada interbelică, autor necunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Programele partidelor politice: 1918-1946 /
st. introd., notă asupra ed. și ed. îngrijită de dr. Marius Mureșan, -
Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2023

Conține bibliografie
ISBN 978-606-17-2088-0
I. Mureșan, Marius (pref.; ed.)

32

Casa Cărții de Știință
Coperta: Roxana Ardelean
400129 Cluj-Napoca; B-dul Eroilor, nr. 6-8
Tel.: 0264-431920
www.casacartii.ro; e-mail: editura@casacartii.ro

Cuprins

Notă asupra ediției.....	7
Partidele politice din România în perioada interbelică și după Al Doilea Război Mondial.....	13

Programele partidelor politice în perioada interbelică

Partidul Conservator-Progresist	35
Partidul Conservator-Democrat	39
Liga Poporului.....	48
Partidul Național-Liberal.....	53
Partidul Țărănesc	72
Partidul Național Român.....	91
Partidul Național-Țărănesc	101
Partidul Socialist	125
Partidul Social-Democrat	133

**Programele partidelor politice
după Al Doilea Război Mondial**

Partidul Național-Liberal (Dinu Brătianu).....	139
Partidul Național-Liberal (Gheorghe Tătărescu).....	143
Partidul Național-Țărănesc	152
Partidul Național-Țărănesc F.Ń.D.....	159
Partidul Țărănesc-Democrat	164
Partidul Social-Democrat.....	171
Partidul Comunist Român.....	184
Frontul Plugarilor.....	197
Partidul Popular Românesc	202
Partidul Radical al Micii Burghezii	212
Partidul Național Popular	217

Notă asupra ediției

Motivația editării unui volum despre programele partidelor politice în prima jumătate a secolului XX își are bazele în activitatea didactică pe care am desfășurat-o, începând cu anul 2015, în calitate de cadru didactic asociat și coordonator al seminarelor în specializarea istoria contemporană a României, din cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. Coordonând mai ales seminarele de la nivel licență, când se pun bazele învățării metodologiilor de cercetare și documentare (surse editate sau inedite, literatură de specialitate, presă sau arhive), considerăm oportună punerea la dispoziție, într-o formă accesibilă, a unor surse de documentare provenind din perioadele studiate, întrucât oferă posibilitatea familiarizării cu atmosfera epocii, modul de gândire, limbaj etc. În cadrul dezbaterilor cu studenții, am constatat interesul pentru analiza surselor inedite, care le pun la încercare capacitățile cognitive, relaționarea cu informațiile asimilate din istoriografie și îi provoacă la dezbateri. Mai mult decât atât, prin documentele reproduse, cartea își propune să devină un instrument util de lucru pentru studenții (dar nu numai) care studiază istoria vieții politice românești interbelice.

Astfel, această carte reunește informații despre 20 de partide, din surse variate, pornind de la structurile propuse în două volume pe care le-am identificat la Biblioteca Centrală Universitară

„Lucian Blaga” din Cluj-Napoca. Acestea au apărut la extremitățile perioadei pe care o avem în vedere: *Partide și clase politice* (București, 1922), a lui Dimitrie (Dumitru, în alte surse) Drăghicescu, publicată la scurt timp după Unirea din 1918 și în preajma debaterilor din societatea românească privind viitorul țării din punct de vedere cultural, politic și constituțional, respectiv *Programele partidelor politice din România* (București, 1946), a lui Tudor Hârșu, care consemnează aspectul sistemului politic românesc în preajma alegerilor din 1946, care s-au dovedit a fi ultimele organizate înainte de transformarea României într-o dictatură comunistă.

Prima parte a cărții, referitoare la începutul perioadei interbelice, pornește de la analizele realizate de Dimitrie Drăghicescu asupra programelor partidelor, la care am adăugat documente programatice (unele integrale, altele doar fragmente) din presă (*Îndreptarea* – 1918, *Țara nouă* – 1919, *Steagul* – 1918, *România mea* – 1919, *Patria* – 1920, *Universul* – 1922, 1928, *Chemarea tinerimei române* – 1926), corpusuri (*Istoria românilor între anii 1918-1940*) sau alte publicații. Partidele prezentate în această primă parte sunt Partidul Conservator-Democrat, Partidul Conservator-Progresist, Liga Poporului, Partidul Național-Liberal, Partidul Țărănesc, Partidul Național Român, Partidul Național Țărănesc (chiar dacă a luat naștere în 1926, l-am inclus pentru că a continuat linia inițiată de P.Ț. și P.N.R.), Partidul Socialist și Partidul Social-Democrat.

Referitor la volumul *Partide și clase politice* (București, 1922), al lui Dimitrie Drăghicescu, inițiativa autorului de a analiza sistemul politic românesc de la începutul perioadei interbelice își are sorginea în nevoia unui „studiu obiectiv și critic asupra realităților noastre politice și sociale”. Filosof, diplomat și om politic, Dimitrie Drăghicescu este considerat unul dintre cei mai importanți diplomați români din prima jumătate a secolului XX. În 1918 a participat ca membru la Congresul Naționalităților

de la Roma, unde a militat pentru dreptul românilor de a-și delimita statul național în cadrul granițelor etnice, l-a însoțit pe Nicolae Titulescu la Societatea Națiunilor și a deținut funcția de ambasador plenipotențiar al României în Mexic. În plan intern, s-a implicat în politică din partea Partidului Național Liberal, devenind membru al Parlamentului. Având un doctorat în Litere, obținut la Paris, în 1904, majoritatea scrierilor sale au fost încadrate în colecția *Bibliothèque de Philosophie contemporaine*. Între lucrările reprezentative merită amintite: *Du rol du l'indivud dans la déterminisme social* (Paris, 1904); *Din psihologia poporului român* (1907); *La Transylvanie. Esquisse historique, géographique, ethnographique et statistique* (1918); *Les Roumains de Serbie* (1919); *Evoluția ideilor liberale* (1921); *Partide politice și clase sociale* (1922) etc.

Drăghicescu își asumă statutul de membru al P.N.L., dar consideră că apartenența și simpatiile politice nu trebuie să fie piedici într-o analiză, cum nici subiectivitatea, de la sine înțeleasă, nu trebuie ignorată. Astfel, „sinceritatea și echitatea constatărilor, după un criteriu moral înalt [trebuie] să țină loc obiectivității și impersonalității științifice propriu zise”.

Volumul lui Drăghicescu este structurat în trei capitole. Primul analizează „Orientarea evoluției și principiile ei”, explorând modul în care s-au transformat raporturile sociale de-a lungul timpului, de la „robie”, la libertatea popoarelor pe baza principiului autodeterminării. Echivalentul intern al acestei idei este, în opinia autorului, „justiția socială”, adică „ideea ca toți cetățenii să participe la conducerea treburilor publice”. Autorul critică în bună măsură ideea votului universal, pe care îl consideră „pur mecanic și geometric” și „susceptibil de îmbunătățiri”. Astfel, militează pentru un vot pe profesioni: „Egalitatea tuturor anonimilor cu cele mai mari competențe, va trebui să lase loc echivalenței dintre cetățeni, în raport cu importanța și numărul profesioniștilor de aceeași breaslă, iar elementele pur parazitare [...] pot fi pur și simplu excluse de la conducerea

treburilor statului.” În plan economic, Drăghicescu este adeptul neoliberalismului, prin transformarea noțiunii de proprietate: din exclusiv individuală, devine socială, adică nu mai este inviolabilă și dobândește „caracterul expropriabilității în toate cazurile când necesități de echitate și de pace socială internă o vor cere cu persistență”.

Al doilea capitol analizează problematica claselor sociale: marii proprietari funciari, burghezia, țărănimea și proletariatul industrial.

În ultimul capitol sunt prezentate, într-o formă critică și analitică, programele partidelor politice de după 1918: Partidul Conservator Progresist, Partidul Conservator Democrat, Liga Poporului, Partidul Naționalist-Democrat, Partidul Național Român, Partidul Național Liberal, Partidul Țărănist și Partidul Socialist. În cadrul acestei analize, Drăghicescu identifică o diferențiere între tipurile de politici promovate de către partide: națională și de clasă. Astfel, începând cu anul 1866 și constituția adoptată atunci, prin colegiile electorale restrânse, un partid (liberal sau conservator) se putea menține în viața politică fără prea mari probleme. În plus, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cele două partide implicate în rotativa guvernamentală au evoluat în paralel, având o anumită echivalență în structura lor: „era aproape tot atâta boierime în sânul unuia, ca și la celălalt, și tot atâta burghezime și țărănime la unul, ca și la celălalt.” Din această cauză, pentru că nu urmăreau interesele specifice ale unei singure clase sociale, ele purtau o politică națională. Schimbarea majoră este înregistrată odată cu organizarea unor clase sociale, precum proletariatul sau țărănimea, în formațiuni politice. Acest fragment este mai degrabă o critică a autorului la adresa Partidului Țărănesc, care „s-a constituit după norme exact contrarii celor logice și firești și, în realitate, el este mai mult cu numele partid de clasă.” Din aceste motive, Drăghicescu, în analiza sa, își propune să prezinte programele partidelor politice, evidențind în ce măsură „rămân naționale și reprezintă toate clasele și în ce măsură tind a deveni partide de clasă.”

În partea a doua, singura sursă utilizată este cartea lui Tudor Hârsu, iar partidele ale căror programe sunt reproduse includ: Partidul Național-Liberal (aripa Dinu Brătianu), Partidul Național-Liberal (aripa Gheorghe Tătărescu), Partidul Național-Țărănesc (aripa Iuliu Maniu), Partidul Național-Țărănesc F.N.D., Partidul Țărănesc-Democrat, Partidul Social-Democrat, Partidul Comunist Român, Frontul Plugarilor, Partidul Popular Românesc, Partidul Radical al Micii Burghezii, Partidul Național Popular.

Tudor Hârsu arată, încă din partea introductivă a cărții sale, că a reprodus extrase din programele partidelor politice sau din declarațiile programatice, selectând doar aspectele esențiale. În ceea ce privește formațiunile politice incluse, argumentează că le-a ales doar pe cele relevante pentru întreaga populație, „fără deosebire de neam, religie, sex sau stare socială”, astfel că programele organizațiilor politice evreiești sau al Uniunii Populare Maghiare nu au fost luate în considerare. Trebuie amintită poziționarea autorului în raport cu Uniunea Sovietică, prezentă în societatea românească prin consilieri, armată, partide politice. Hârsu se referă la U.R.S.S. ca fiind „cea mai avansată țară din lume (cel puțin ca tendință organizată și planificată în mod conștient) și ca deținătoarea unei formule de viață pe care, mai curând sau mai târziu, vor trebui să o accepte sau să și-o făurească, sub diferite variante, toate popoarele lumii”. Totuși, trebuie remarcată lipsa intervențiilor autorului prin observații sau comentarii asupra programelor reproduse, deși selecția pasajelor relevante îi aparține, iar stabilirea importanței lor este subiectivă.

În încheiere, prezintă o scurtă cronologie a evoluției situației politice după 23 august 1944. Separă perioada cuprinsă între toamna anului 1944 și perioada premergătoare alegerilor din 1946 în două etape, una de guvernare a Blocului Democratic, iar cealaltă a Frontului Național Democrat. Conform expunerii sale, formarea guvernului de către Frontul Național Democrat (din care făceau parte Partidul Comunist, Partidul Social Democrat, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Partidul Național Țărănesc – Anton

Alexandrescu și Partidul Național Liberal – Gheorghe Tătărescu) a marcat trecerea în opoziție a liberalilor și țărăniștilor.

Ce nu amintește Tudor Hârsu este contextul în care s-au produs aceste schimbări la conducerea guvernului și în structura eșichierului politic, aspecte prezentate în studiul introductiv al cărții de față.

Având în vedere că majoritatea surselor provin din perioada interbelică, a fost necesară adaptarea limbajului și ortografiei utilizate la normele actuale ale limbii române, fără a schimba sensul textelor reproduse. Multe dintre modificări constau în transcrierea denumirii partidelor cu majuscule (de exemplu, *partidul național liberal* a devenit *Partidul Național Liberal*, *partidul țărănesc* a devenit *Partidul Țărănesc* etc.), adaptarea formelor prescurtate ale unor substantive (*D-l.* a fost scris *dl*, *D-lui.* a fost scris *dlui* etc.), actualizarea anumitor termeni (*trebuie* – *trebuie*, *echitate* – *echitate*, *dela* – *de la* etc.), respectiv înlocuirea apostrofului cu cratima (*dintr'o* – *dintr-o*, *într'o* – *într-o*, *n'au* – *n-au*, *s'au* – *s-au* etc.). În situațiile în care au fost transcrise notele de subsol din sursele originale, acestea au fost marcate cu mențiunea „n.a.” (nota autorului).

Volumul este însoțit de un studiu introductiv, care își propune să ofere, pe scurt, informațiile necesare înțelegerii contextului istoric în care și-au desfășurat activitatea partidelor politice, să prezinte evoluția și transformările acestora, precum și activitatea desfășurată în cadrul guvernelor.

Dr. Marius Mureșan
Editor

Partidele politice din România în perioada interbelică și după Al Doilea Război Mondial

După anul 1918, alături de preocupările constante privind recunoașterea Marii Uniri în plan internațional, asigurarea securității colective și garantarea noilor granițe de către marile puteri, în România a început un proces de integrare a noilor teritorii. Între cele mai importante chestiuni care trebuiau rezolvate erau problemele agrară și electorală. În jurul acestora au gravitat programele majorității formațiunilor politice care și-au desfășurat activitatea la începutul perioadei interbelice.

În plan intern, sistemul politic a suferit numeroase transformări. În timp ce perioada antebelică a fost dominată de sistemul rotativei guvernamentale a conservatorilor și liberalilor, după 1918 are loc tranziția de la sistemul bipartidist la cel pluripartidist, cel puțin în teorie, în paralel cu dispariția de pe scena politică a Partidului Conservator. Cauzele sunt multiple: pe de-o parte, este vorba despre susținerea acordată Puterilor Centrale în timpul Primului Război Mondial¹. În cadrul Consiliului de

1 Prezidată de Rege, ședința Consiliului de Coroană din 3 august 1914, la care au participat membrii guvernului, foști prim-miniștri și șefii partidelor

Coroană din anul 1914, când s-a pus problema poziționării României în raport cu desfășurarea Primului Război Mondial, Petre P. Carp, unul dintre veteranii Partidului Conservator, a susținut intervenția în conflict de partea Puterilor Centrale, aducând mai multe argumente, între care: pe de-o parte, faptul că soarta românilor din Transilvania nu trebuie să preocupe autoritățile române, întrucât dinspre elita politică transilvăneană nu au fost arătate suficiente semne privind dorința de unire cu România; de asemenea, Carp considera că războiul era și unul ideologic, iar pentru civilizația europeană ar fi fost esențială victoria Germaniei: „Războiul imediat, trebuie ajutat germanismul să zdrobească slavismul!”². Pe de altă parte, conservatorii s-au confruntat cu incapacitatea de adaptare la sistemul votului universal și la noua organizare a colegiilor electorale³. Peste aceste probleme s-au suprapus sciziunile interne. Încă din 1908, Take

politice au pus în discuție două tendințe: intrarea imediată în război de partea Puterilor Centrale sau neutralitatea. Majoritatea a susținut soluția neutralității, iar unul dintre argumentele pentru luarea acestei decizii a fost oferită de Alexandru Marghiloman, președintele Partidului Conservator: deși România a semnat, în 1883, o alianță defensivă cu Austro-Ungaria, stat care făcea parte din Tripla Alianță (sau Puterile Centrale, în timpul Primului Război Mondial), alături de Germania și Italia, prin izbucnirea Marelui Război nu s-a creat un *casus foederis* (clauză prevăzută în tratatele de alianță prin care un stat este obligat să intre în război alături de aliatul său, atunci când acesta este atacat de o altă putere), întrucât Austro-Ungaria nu a fost atacată de Serbia, ceea ce nu justifică intervenția imediată a statului român. În plus, Italia, membră a alianței încă de la început, nu a decis să intervină. Concluzia lui Marghiloman este pragmatică: „să ne înarmăm spre a ne păzi granițele și atâta tot pentru moment”. Vezi Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897-1924*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, pp. 232-235.

2 *Ibidem*, p. 231.

3 Mattei Dogan, *Sociologie politică. Opere alese*, traducere de Laura Lotreanu și Nicolae Lotreanu, Editura Alternative, 1999, p. 143.

Ionescu a format Partidul Conservator-Democrat, care a fuzionat cu aripa lui Nicolae Filipescu din Partidul Conservator⁴. Între cei mai importanți membri ai partidului s-au numărat Nicolae Titulescu, Gheorghe G. Mironescu, precum și intelectuali ca Ion Luca Caragiale. A participat la guvernare în mai multe rânduri, ca parte a unor coaliții, pentru ca în decembrie 1921, lui Take Ionescu să-i fie încredințată președinția Consiliului de Miniștri. A fost un mandat scurt, de doar două luni, din cauza votului de neîncredere primit din partea Parlamentului în ianuarie 1922. Partidul dispărea după decesul lui Take Ionescu în 1922, iar foștii membri aderă la Partidul Național Român⁵. Pe de altă parte, în 1918, Alexandru Marghiloman a fondat Partidul Conservator-Progresist, prin care a promis o serie de reforme necesare societății românești – agrară și electorală, mai ales –, iar după ce la alegerile din 1922 nu a obținut niciun mandat, dar mai ales ca urmare a morții lui Marghiloman în 1925, partidul s-a dizolvat.

O mare marte din moștenirea politică a conservatorilor a fost preluată de Liga Poporului, un partid fondat de generalul Alexandru Averescu în 14 aprilie 1918, format din foști membri ai Partidului Conservator, marea moșierime, ofițeri și alte categorii care militau pentru schimbările sociale graduale⁶. Partidul nu a avut un program politic clar, grupând mai degrabă un set de idei și principii, formulate de Alexandru Averescu, în general critice la adresa sistemului parlamentar.

Unirea din 1918 a permis afirmarea unor formațiuni politice cu relevanță locală, așa cum a fost cazul Partidului Țărănesc din Vechiul Regat și al Partidului Național Român din Ardeal. Partidul Țărănesc a fost înființat la București, în 18 decembrie 1918,

4 Keith Hitchens, *România 1866-1947*, Ed. a V-a, trad. de George G. Potra și Delia Răzolescu, Humanitas, București, 2017, p. 423.

5 *Ibidem*, pp. 423-424.

6 Hans-Christian Manner, *Parlamentarismul în România 1930-1940*, Univers Enciclopedic, București, 2004, p. 39.

la inițiativa lui Ion Mihalache, președintele Asociației Generale a Învățătorilor, cu scopul de a rezolva problema agrară și de a transforma țaranul în cetățean, prin implicarea acestuia în viața politică. Din conducere au făcut parte personalități precum Dimitrie Gusti, Virgil Madgearu sau Cezar Petrescu⁷. Dacă Partidul Țărănesc reprezenta o clasă socială, Partidul Național Român avea ca bază electorală întreaga populație a Transilvaniei, identificându-se ca formațiunea care a luptat pentru ideea națională a românilor din Austro-Ungaria. La începutul perioadei interbelice s-au confruntat două direcții, cea a lui Vasile Goldiș, pentru menținerea caracterului regional al partidului, și cea a lui Iuliu Maniu, care dorea abandonarea regionalismului și transformarea partidului într-un competitor al Partidului Național Liberal⁸.

În perioada interbelică, liberalii au avut parte de probleme similare conservatorilor, însă moștenirea istorică a acestora era mult mai importantă, întrucât s-au aflat la guvernare în momentele cheie din istoria ultimilor 50 de ani: proclamarea Independenței în 1877, declararea neutralității și apoi intrarea în Primul Război Mondial de partea Antantei, respectiv realizarea Marii Uniri din 1918. Votului universal și noului sistem al colegiilor electorale, cele două probleme esențiale ale conservatorilor, liberalii le-au răspuns prin asumarea ideii de „partid al națiunii”, care a realizat reformele agrară și electorală. Întrucât baza politică a devenit mult mai largă, și-a asumat metamorfizarea dintr-un partid de stânga într-unul de dreapta, aproape conservator în deciziile adoptate, astfel încât liberalismul românesc a fost unul diferit în esență față de cel occidental: au fost consemnate abuzuri în obținerea victoriilor electorale, prin mobilizarea poliției sau a prefectilor, au promovat o conducere centralizată și autoritară a economiei, asigurând beneficii

7 Keith Hitchins, *op. cit.*, pp. 428-429.

8 *Ibidem*, p. 430.

oligarhiei financiare și industriale, care era elementul central al partidului reprezentat de familia Brătianu⁹.

În preajma momentului Marii Uniri din 1918, partidele de stânga nu beneficiau de un electorat numeros, ceea ce a determinat o sumă de tensiuni în cadrul mișcării muncitorești. Partidul Social Democrat era divizat între moderați și radicali. Cea de-a doua grupare, intitulată a „maximaliștilor”, condusă de Alexandru Dobrogeanu-Gherea, a înființat, în 1918, Federația Maximalistă a României, cu scopul preluării controlului asupra partidului și transformării României într-un stat comunist¹⁰. Proiectul acestora nu reușește, întrucât nu exista sprijinul muncitorilor, iar congresul partidului a adoptat un program politic specific socialismului occidental, care să acționeze în cadrul sistemului politic și economic existent. Cu toate acestea, beneficiind de sprijinul Moscovei și al Cominternului, maximaliștii nu renunță la proiectul comunizării, iar congresul din anul 1921 a fost, în cele din urmă, întrerupt de intervenția poliției, care a arestat numeroși delegați. Anul următor, în 1922, s-au pus de fapt bazele Partidului Comunist din România, a fost ales un Comitet Central și a fost aprobat statutul¹¹. Formațiunea a fost scoasă în afara legii în urma violențelor de la Tatarbuniar, organizate de comuniști împotriva autorităților române¹². Pe de altă

9 Hans-Christian Manner, *op. cit.*, pp. 38-39.

10 Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 434.

11 *Ibidem*, p. 435.

12 În perioada 15-18 septembrie 1924, la Tatarbuniar, localitate de pe teritoriul Basarabiei, parte a României după Unirea din 1918, s-a desfășurat o răscoală țărănească susținută de Uniunea Sovietică. Concret, Federația Comunistă Balcanică, în relații strânse cu Cominternul, a elaborat un plan pentru declanșarea unei rebeliuni comuniste pe teritoriul României, care să aibă Basarabia drept epicentru. În urma violențelor de la Tatarbuniar în cadrul cărora au fost uciși funcționari și soldați români, comuna a fost ocupată și a fost proclamată Republica Sovietică a Moldovei. În urma intervenției armatei române, au fost arestate 489 de persoane, doar 9 dintre

parte, socialiștii au respins ideile Internaționalei Comuniste, au format Federația Partidelor Socialiste din România, iar în anul 1927 au fost puse bazele unui nou Partid Social Democrat¹³.

După Unire, primele alegeri au fost organizate în anul 1919, de către liberali, în urma presiunii populației și celorlalte partide. Rezultatul nu a fost unul favorabil partidului aflat la guvernare, întrucât a obținut doar 22% dintre voturi, ceea ce reprezenta 103 deputați din 568, în timp ce Partidul Național Român și Partidul Țărănesc au obținut 169, respectiv 61 de mandate¹⁴. Acest rezultat poate fi interpretat ca un vot de neîncredere primit de vechile partide, dar, în același timp, a subliniat necesitatea deținerii de organizații politice în toate județele, ca efect al votului universal. Astfel, a fost creat un guvern al Blocului Parlamentar, din care făceau parte Partidul Național Român, Partidul Țărănesc din Vechiul Regat și Partidul Țărănesc din Basarabia. Coaliția condusă de Alexandru Vaida-Voevod a propus un program politic care includea reforma agrară superioară decretului liberal din 1918, reducerea rolului jandarmeriei în zonele rurale, introducerea impozitului progresiv, a salariului minim și a zilei de lucru de opt ore. Totuși, lipsa coeziunii, dar și o opoziție puternică formată din liberali, averescani și chiar persoane din jurul regelui a determinat încetarea mandatului, în martie 1920¹⁵.

acestea fiind de origine română. După anul 1924, a fost creată Transnistria, cu scopul de a alimenta tensiunile de la granița de est a României. Noua situație internațională l-a determinat pe Gheorghe Tătărescu să declare că Nistrul nu era doar o graniță geografică, ci „hotarul care separă și două lumi, și două concepții de viață”. Pentru mai multe detalii, vezi: Francisco Guida, *România în secolul XX*, Traducere de Dragoș Cojocaru, Editura Cartier, Chișinău, 2019, pp. 118-120.

13 Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 437.

14 Mattei Dogan, *op. cit.*, p. 142.

15 Cristian Preda, *Rumâniilor fericiți, Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Polirom, Iași, 2021, p. 142.

În urma eșecului înregistrat de guvernul Blocului Parlamentar, în mai 1920 regele Ferdinand I i-a înmănat mandatul liderului Ligii Poporului¹⁶, care a propus un program al ordinii și armoniei sociale, fiind sprijinit, prin intermediul unui pact electoral, de Partidul Național Liberal și Partidul Conservator-Democrat. Principala realizare a guvernului a fost reforma agrară din 1921. Aceasta prevedea exproprierea parțială a loturilor care depășeau o anumită suprafață, în funcție de regiunea istorică, iar loturile de pământ erau apoi vândute unor categorii de populație prevăzute în actul legislativ (Art. 78. Pământul expropriat se vinde celor îndreptățiți în următoarea ordine de precădere: 1. Mobilizaților în războiul 1916-1919; 2. Mobilizaților în campania din 1913; 3. Văduvelor de război pentru copii; 4. Agricultorilor mici lipsiți de pământ; 5. Agricultorilor cu proprietăți mai mici de 5 ha.; 6. Orfanilor de război)¹⁷. Efectul acestei reforme a fost că doar o parte dintre țărani au primit pământ, majoritatea loturilor au fost mai mici de 10 ha, ceea ce însemna diminuarea mării proprietăți și încetinirea modernizării agriculturii. Din cauza tendințelor sale politice de a nu respecta principiile economice liberale, presiunile au dus la demisia prim-ministrului în decembrie 1921.

În 1922, odată cu preluarea guvernării de către Ionel Brătianu¹⁸, a început o perioadă de stabilitate politică. P.N.L. a fost partidul responsabil de adoptarea Constituției din 1923, prin care dorea

16 *Ibidem*, p. 139.

17 Pentru textul integral al reformei agrare din 1921, vezi: Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Ioana-Mihaela Bonda, Ana Victoria Sima, Teodor Laurențiu Popescu (coordonatori), *Construind Unirea cea Mare, Vol. VIII. Trașiție – integrare – modernitate în legislația românească din primul deceniu interbelic*. Volum îngrijit de Marcela Sălăgean, Marina Trufan, Marius Mureșan, Gheorghe Cazacu, Adrian Iușan, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018, pp. 138-188.

18 Cristian Preda, *op. cit.*, p. 140.

menținerea caracterului centralizat al statului și limitarea posibilităților opoziției de a-i contesta autoritatea. La momentul respectiv, principalele partide din opoziție erau Partidul Național Român și Partidul Țărănesc, cele două criticând proiectul liberal și militând în favoarea extinderii drepturilor și libertăților individuale, alături de asigurarea accesului la viața politică a tuturor cetățenilor. În cele din urmă, după o dezbatere de 16 zile, a fost adoptat noul act fundamental. Între noutăți se numără: prezentarea României ca stat național, unitar și indivizibil, eliminarea caracterului absolut al proprietății, care devine de „utilitate socială”, introducerea votului universal, direct și obligatoriu pentru bărbații peste 21 de ani, reglementarea statutului bisericilor – Biserica Ortodoxă Română era dominantă în stat, iar Biserica Greco-Catolică era privilegiată în raport cu celelalte culte, apariția Consiliului Legislativ în cadrul Parlamentului, introducerea stării de asediu etc.¹⁹ Opoziția a criticat proiectul de Constituție, printre altele, din cauza centralismului administrativ, limitării libertăților sau absenței femeilor din viața publică. „Marea guvernare liberală” a inclus o serie de măsuri legislative, între care: Legea Minelor din 1924²⁰, prin care se stipulează trecerea în proprietatea statului a resurselor subsolului, ceea ce a însemnat aplicarea doctrinei liberale „prin noi înșine”, care a determinat nemulțumirea marilor trusturi petrolifere și a creat probleme în negocierea reparațiilor de război. Tot în 1924 a fost adoptată Legea Învățământului²¹, prin care se creează un sistem unitar de organizare la nivel național, se introduce învățământul obligatoriu și gratuit de șapte ani, apar școlile cu predare în limba maternă. În anul 1925 au fost adoptate Legea pentru reglementarea repausului duminical și a sărbătorilor legale sau

19 Francisco Guida, *op. cit.*, pp. 112-113.

20 Pentru textul integral al *Legii Minelor din 1921*, vezi: Ioan-Aurel Pop et al., *op. cit.*, pp. 382-476.

21 Pentru textul integral al *Legii Învățământului din 1924*, vezi: *Ibidem*, pp. 477-534.

Legea Administrației²², prin care România era împărțită în comune, orașe, municipii și județe. În 1926 a fost adoptată o nouă Lege Electorală²³, care introduce sistemul „primei electorale”. Pe scurt, în cadrul alegerilor parlamentare, partidul care obținea minimum 40% dintre voturi, obținea jumătate dintre mandatele din Parlament, pentru ca cealaltă jumătate să fie împărțită proporțional între toate partidele, inclusiv cel care obținuse deja prima electorală. Acest sistem asigura majorității confortabile partidelor care câștigau alegerile²⁴.

Alexandru Averescu a fost readus la conducerea guvernului în 1926, fiind perceput mai degrabă un instrument al liberalilor. Din această poziție a încercat, totuși, să concentreze puterea în mâinile proprii, astfel încât alegerile s-au desfășurat sub starea de asediu și în baza unei noi legi electorale. A încercat să submineze pozițiile economice ale liberalilor prin programul legislativ adoptat, a luat legătura cu Principele Carol pentru revenirea acestuia pe tron²⁵ și a încercat să instituie un regim de dictatură personală. În cele din urmă, în 4 iunie 1927, a fost determinat să demisioneze²⁶.

Cooperarea începută în 1919 între Partidul Național Român și Partidul Țărănesc a continuat, astfel că pe fondul guvernării liberale din 1922-1926 și a preferinței regelui Ferdinand I pentru numirea lui Alexandru Averescu la conducerea guvernului în 1926, P.N.R. și P.Ț. au fuzionat, luând naștere Partidul Național Țărănesc. În ciuda presiunilor politice, funcția de prim-ministru i-a fost încredințată lui Iuliu Maniu, abia în 1928, de către

22 Pentru textul integral al *Legii Administrației din 1925*, vezi: *Ibidem*, pp. 598-694.

23 Pentru textul integral al *Legii Electorale din 1926*, vezi: *Ibidem*, pp. 720-763.

24 Mattei Dogan, *op. cit.*, p. 142.

25 În perioada interbelică a izbucnit „Criza dinastică”, determinată de renunțarea principelui Carol la prerogativele regale, adică a calității de moștenitor al Coroanei.

26 Keith Hitchins, *op. cit.*, pp. 447-448.

Regență²⁷. „Manifestul către țară” includea principalele preocupări: schimbarea modului în care a fost guvernată țara, asigurarea drepturilor civile și politice tuturor cetățenilor, adoptarea unei politici economice în concordanță cu realitățile economice, adică libera întreprindere și dezvoltarea potențialului agriculturii. Între măsurile imediate s-au numărat înlocuirea prefectilor și consiliilor comunale cu susținători ai țărăniștilor, desființarea cenzurii tuturor publicațiilor, limitarea amestecului personalului administrativ în operațiunile de votare, înființarea creditului funciar și reducerea taxelor vamale. Principala problemă pe care guvernul a trebuit să o gestioneze a fost Marea Criză Economică, pentru combaterea efectelor ei fiind adoptate o serie de decizii, unele nepopulare: stabilizarea monetară, salvarea de la faliment a marilor bănci, preluarea portofoliului Băncii Naționale a României, reorganizarea administrației, astfel încât satele puteau alege consiliul obștesc, organizarea jandarmeriei rurale și a poliției generale a statului, creșterea taxelor și impozitelor, „curbele de sacrificiu”, aplicarea politicii „porților deschise”, prin contractarea unor împrumuturi externe²⁸. Din aceste cauze, guvernul condus de Iuliu Maniu a eșuat în rezolvarea problemei agrare și adoptarea unor măsuri care să îmbunătățească economia națională²⁹.

27 După moartea regelui Ferdinand I, în 1927, întrucât nepotul său Mihai, moștenitorul Coroanei, era minor, a fost instituit un Consiliu de Regență, compus din Patriarhul Miron Cristea, principele Nicolae și George Buzdugan, președinte al Curții de Casație. Perioada Regenței a luat sfârșit în 8 iunie 1930, odată cu revenirea principelui Carol în țară și proclamarea sa ca regele Carol al II-lea.

28 Francisco Guida, *op. cit.*, p. 128.

29 Pentru mai multe informații, vezi: Marius Mureșan, „Guvernările Partidului Național-Țărănesc din timpul Marii Crize Economice/The National Peasant's Party Government During the Great Depression”, în *Revista Hiperboreea*, vol. 1, nr. 2, decembrie 2014, pp. 189-200.

Democrația primului deceniu interbelic, și-așa destul de fragilă, începând cu anii '30 a intrat într-o perioadă de declin. Revenirea pe tron a regelui Carol al II-lea, încurajarea mișcărilor secesioniste din marile partide, suprapuse peste efectele crizei economice mondiale au făcut ca sistemul politic să fie unul fragmentat. Până la preluarea guvernării de către Gheorghe Tătărescu, în 1934, la conducerea executivului s-au succedat mai mulți prim-miniștri, cu mandate relativ scurte.

Anii '30 au fost marcați și de ascensiunea extremei drepte, prin înființarea Gărzii de Fier, care era expresia politică a Legiunii Arhanghelul Mihail³⁰.

Apogeul crizei politice a fost atins cu ocazia alegerilor din 1937, când niciun partid nu a reușit să obțină prima electorală, astfel că nu s-a obținut majoritatea parlamentară necesară³¹. În aceste condiții, regele l-a numit la conducerea guvernului pe Octavian Goga, liderul unei formațiuni mici, Partidul Național Creștin, pentru ca, la scurt timp, să fie înlocuit de guvernul condus de Patriarhul Miron Cristea, care a pus în aplicare viziunea politică a regelui: a fost adoptată o nouă constituție³², au fost

30 Organizație de extremă dreapta, înființată de Corneliu Zelea Codreanu, care a militat împotriva parlamentarismului, adică a sistemului politic existent și a instituțiilor României interbelice, având un caracter profund antisemit. Conform lui Manner, care îl citează pe Radu Ioanid, motivele pentru care ideile Legiunii au câștigat aderenți în mediul rural au legătură cu simplificarea discursului și cu evocarea unor direcții ușor de înțeles: naționalistă, ostilă minorităților, antidemocratică, antisemită, antimarxistă, anticomunistă (Hans-Christian Manner, *op. cit.*, pp. 447-448).

31 *Ibidem*, pp. 454-455.

32 Constituția din 1938 a inaugurat un regim de tip autoritar, în care puterile statului se concentrau în mâinile monarhului: regele este capul statului și deține puterea executivă, exercitată de guvernul său, iar puterea legislativă este deținută tot de rege și exercitată prin Reprezentațiunea Națională, care se împarte în două camere: Senatul și Adunarea Deputaților. Adunarea Deputaților era constituită din deputați aleși de cetățenii români care

dizolvate partidele și grupările politice, au fost luate măsuri împotriva extremei drepte³³. În aceste condiții, regimul anilor 1938-1940 a pus capăt democrației interbelice, înlocuind-o cu un sistem politic cu partid unic, Frontul Renașterii Naționale³⁴, care, în 1940, a devenit Partidul Națiunii.

Referindu-se la structura sistemului politic în perioada interbelică, sociologul Mattei Dogan a susținut că deși în aparență România avea un sistem pluripartidist, în practică acesta a fost unul bipartit, întrucât, în permanență, la putere au alternat câte două partide: între 1920 și 1927 – Partidul Național Liberal și Partidul Poporului, iar între 1927 și 1937 – Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc. Conform opiniei acestuia, în cadrul politicii românești interbelice pot fi identificate șase tipuri de partide: partide mari, care puteau fi chemate de rege la guvernare (P.N.L. și P.N.Ț.), partide disidente (Partidul Țărănesc – Nicolae Lupu, Partidul Național Liberal – Brătianu), partide etnice locale (Partidul Maghiar, Partidul German), partide-personalitate (Partidul Naționalist-Democrat al lui Nicolae Iorga, Partidul Național Creștin al lui Octavian Goga), partide

aveau împlinită vârsta de 30 de ani și practicau o indeletnicire, în una dintre cele trei categorii enunțate: agricultura și munca manuală; comerțul și industria; ocupații intelectuale. Senatul era alcătuit din senatori numiți, senatori de drept și senatori aleși. Conform Constituției, senatorii numiți erau stabiliți de către rege după bunul său plac, iar numărul lor, în raport cu cei aleși, va fi de jumătate. Senatorii aleși erau stabiliți cu ajutorul votului obligatoriu, secret și exprimat prin scrutin uninominal de către membrii corpurilor constituite de stat, bărbați și femei. Puterea judecătorească era exercitată de organele judecătorești, iar toate hotărârile se pronunță în virtutea legii și în numele regelui. Vezi: Eleodor Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, ediția a II-a revizuită, Humanitas, București, 1998.

33 *Ibidem*, pp. 556-557.

34 Pentru mai multe informații, vezi: Florin Grecu, *Construcția unui partid unic: Frontul Renașterii Naționale*, Editura Enciclopedică, București, 2012.

de extrema dreaptă (Liga Națională Creștină, Garda de Fier) și partide de stânga (Partidul Social Democrat)³⁵.

Despre un sistem politic propriu-zis se mai poate vorbi abia după 23 august 1944, dar într-un context istoric cu totul diferit: România a ieșit din alianța cu Germania hitleristă, a întors armele împotriva acesteia, iar la 12 septembrie 1944 a semnat Convenția de Armistițiu cu Națiunile Unite³⁶. Prezența trupelor și consilierilor sovietici pe teritoriul României³⁷ însemna creșterea influenței Partidului Comunist în chestiunile politice interne.

Imediat după întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste, regele Mihai I l-a însărcinat cu formarea guvernului pe generalul Constantin Sănătescu³⁸. Din guvern făceau parte formațiunile politice care i-au fost alături regelui în acțiunea din 23 august 1944 de arestare a lui Ion Antonescu, conducătorul statului la acel moment. Partidul Comunist Român a fost unul dintre elementele prin care sovieticii au încercat să acapareze puterea politică în România, acesta acționând mai degrabă împotriva intereselor guvernelor din care a făcut parte. Astfel, Frontul Național Democrat, controlat de comuniști, la care s-au alăturat Partidul Social Democrat, Frontul Plugarilor, Uniunea

35 Mattei Dogan, *op. cit.*, p. 143.

36 Prevederi: plata, în produse, a despăgubirilor de război în valoare de 300 milioane dolari, o Comisie Aliată de Control supraveghea respectarea armistițiului, restabilirea frontierei româno-sovietice din iunie 1940, în timp ce problema Transilvaniei rămânea nerezolvată. Nordul Transilvaniei, sub pretextul securității în spatele frontului, a fost scos de Stalin de sub autoritatea României. În cele din urmă, decizia s-a dovedit una deosebit de importantă, întrucât, așa cum arată Marcela Sălăgean, „Kremlinul voia să dispună de un mijloc de presiune asupra guvernului român, restaurarea autorităților române în această zonă devenind o miză în lupta pentru putere a Partidului Comunist” (Marcela Sălăgean, *Transilvania în jocul de interese al Marilor Puteri (1940-1947)*, Mega, Cluj-Napoca, 2013, p. 95.)

37 *Ibidem*, p. 87.

38 Francisco Guida, *op. cit.*, p. 187.